

“Çomar” Kelimesinin Kökeni Üzerine

On the Origin of the Word “Çomar”

Tuğçe Nur Kesin

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili Bölümü, Ankara / Türkiye

e-posta tugce339@gmail.com

orcid 0000-0002-6461-9318

doi 10.54316/dilarastirmalari.961462

Atır

Citation

Kesin, Tuğçe Nur (2021).

“Çomar” Kelimesinin

Kökeni Üzerine.

Dil Araştırmaları, 29: 165-168

Başvuru

Submitted

02.07.2021

Revizyon

Revised

23.09.2021

Kabul

Accepted

20.10.2021

Çevrimiçi Yayın

Published Online

30.11.2021

ÖZ

Bu makalede, Türkiye Türkçesinde “iri köpek, çoban köpeği” anlamında kullanılan çomar kelimesi üzerinde durulacaktır. Etimoloji sözlükleri, Derleme Sözlüğü ve bazı muhtelif çalışmalarda, çomar kelimesine temas edilmiş ancak kelime üzerine müstakil bir köken incelemesi yapılmamıştır. Mevcut temaslardan hareketle bu çalışmada, çomar kelimesinin kökeni hakkındaki görüşler sunularak kelimenin kökeni izah edilmiştir.

Çalışmanın sonunda kelimenin ço- filinin üzerine gelen -mur “filden isim yapım eki”yle türetildiği (ço-mur > ço-mar) sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, çomar, etimoloji (kökenbilim)

ABSTRACT

In this article, the word çomar, which means “big dog, shepherd dog” in Turkish, will be examined. The word çomar is mentioned in etymology dictionaries, Derleme Sözlüğü and some various studies. However, an etymological study has not been carried out. In this study, based on the existing contacts, opinions about the origin of the word çomar is presented and the origin of the word is explained.

At the end of the study, it was concluded that the word is derived with the “deverbal noun formative” -mUr over the verb ço-.

Keywords: Turkish, çomar, etymology

Giriş

Türkiye Türkçesinde “iri köpek, çoban köpeği” anlamında kullanılan çomar kelimesi; Türkçenin en eski sözlüğü olan DLT’de, çomar şeklinde görülmez ancak eserde çok- “inmek, konmak”, çoktur- “saldırtmak, üzerine indirmek” ve çomak “asâ, çomak” gibi ortak kökten geldiği düşünülen kelimelere yer verilir. Bahsi geçen çok ve

çomak kelimeleri hakkında Şen'in iki ayrı makalesi bulunmaktadır. Kelimelerin etimolojik izahında Şen: "Bize göre *çomak*, Eski Uygurca metinlerde görülen *ço-* 'vurmak, zarar vermek' fiiline dayanmaktadır. Fiilin varlığını ilk kez Peter Zieme tespit etmiştir." diyerek Eski Uygurca *ço-* fiiline işaret eder (Şen 2011: 481).

Zieme; *Drevnetjurkskiy Slovar*'ı değerlendirdiği bir yazıda, Berlin Bilimler Akademisi Turfan Araştırmaları Merkezinde Mainz 752 (T III 84-74) numarada kayıtlı olan yazmanın içeriğinden bahseden örnekler sunmuştur. *Drevnetjurkskiy Slovar*'da geçen *çog* "çoban değneği" ve *çomak* "sopa" kelimelerinin *ço-* fiiline dayandığını söyleyen Zieme, T III 84-74 (Mainz 752) numaralı yayımlanmamış bir yazmanın ön yüzünün 9-10. satırlarındaki *öni öni türlüg... üt'özlärin çodular ämgätildär* "Farklı farklı tarzda... bedenlerine vurup eziyet ettiler" ifadesinde *ço-*'m *emget-* "eziyet etmek" ile "vurup eziyet etmek" anlamında ikileme kurduğunu belirtir (Zieme 1970: 231).

TT VIII'in Brahmi harfleriyle yazılmış olması dar ve geniş ünlüleri göstermesine imkân sağlarken standartlaşmayan imlanın bir neticesi olarak *ço-* ve *çu-* şeklinde iki farklı yazımla karşılaşmaktadır. Fiili *ço-* yerine *çu-* şeklinde dar ünlülü okuyan Erdal, TT VIII'in C bölümünün beşinci satırındaki *çukup ämgänip* ikilemesini işaret etmiştir (OTWF: 646). Ancak "Marcel Erdal, OTWF'da fiili, *çu-* şeklinde okusa da (OTWF: 646) daha sonra *ço-* okuyuşunu benimsediğini tarafımıza ifade etmiştir." (Şen 2019, 10-11).

Maytrisimit'te *ço-* fiili, *amarıların tarta eşe tokıyu toñ[layu] çoyu belgürtür* "Diğerlerini çekip alarak, vurup döverek, ıstırap vererek ortaya çıkarır." (BT IX: 165₁₁₋₁₂ [149]) cümlesinde tespit edilir. Eski Türkçedeki *ço-n-* "ıstırap çekmek" (ETŞ: 9₇₆ [76]); *ço-l-* "incinmek, acı duymak" (SuvKaya: 369₁ [219]; 500₁₆ [275]); *ço-k-* "vurmak, öldürmek" (KP Hamilton: III₁ [28]; VIII: C₅ [26]), "inmek, konmak" (DLT: 272 (II 396) fiilleri, *ço-*'tan türeyen kelimeler olarak değerlendirilir (Şen 2019: 11).

Çağdaş Türk Lehçelerinde *çomar* kelimesine tesadüf edilmez. Ancak Eski Uygur Türkçesinde var olan *ço-* fiili, lehçelerdeki bazı kelimelerde tespit edilmiştir:

Kırgız Türkçesinde *ço-* fiili, *çokmor* "topuz, ucunda top bulunan değnek, sopa", *çoku-* "çöplenenmek, gagalamak" (KS: 278); Tatar Türkçesinde *çukı-* "gagalamak" (TTS: 400); Türkmen Türkçesinde *çok-* "gagasıyla yemek, gagalamak", *çokala-* "gagalamak" (TüT: 124); Azerbaycan Türkçesinde *çomag* "çomak" (ATS: 158); Karaçay Balkar Türkçesinde *çomaq* "çomak, tokmak" (KaB: 289); Altay Türkçesinde *çok-* "toplamak", *çokı-* "(kuş için) yiyeceği gagasıyla toplamak" (AT: 76). Türkiye Türkçesindeki söz başı *ç'*lerin Kazak Türkçesinde *ş* olduğu bilinmektedir. Bu özelliğe bağlı olarak Kazak Türkçesinde *ço-* fiiliyle ilişkili *şoquv* "kuşun gagasıyla yerden bir şeyi alması", *şoqıtu* "gagalatmak" (KTS: 313) kelimeleri bulunmaktadır.

Tarama Sözlüğü'nde kelime, *çomar* "buynuzsuz koyun" şeklinde tespit edilmiştir (TaS II: 941). *Derleme Sözlüğü*'nde *çom* "küme, topluluk" (DS III: 1264), *çomar* ~ *çomuk* "Boynuzsuz koyun, bodur bacaksız, kısa boylu" (DS III: 1267), *çomu* "küçük kulaklı koyun veya keçi" (DS III: 1267), *çomar* ~ *çamuk* "kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek veya katır" (DS III: 1265) örnekleri yer almaktadır.

Etimoloji sözlüklerinde *çomar* kelimesinin durumu şöyledir:

Clauson’un etimoloji sözlüğünde *çomar* kelimesine rastlanmazken Hasan Eren “çoban köpeği” anlamındaki *çomar* kelimesinin kökünü bilmediğini söylemiştir (Eren, 1999: 98). Rasānān, *çokmar* “başı topuzlu değnek, çomak” kelimesinin kökenini açıklarken Moğolca *çoki-* “vurmak” fiiline değinir. Ancak *çomar* kelimesinin kökeninden bahsetmez. *çomar* “büyük başlı çoban köpeği, kısa kulaklı ve kısa kuyruklu bodur bir tür koyun” *çumar* “boynuzsuz koyun türü” diyerek kelimenin anlamı üzerinde durur (1969: 115). Gülensoy, *çomar* “iri köpek” kelimesinin kökenini **ço-m+ar* şeklinde tahlil ederek **çomar-* “kısalmak, büzölmek” ile ilişkili olabileceğini söylemiştir (2007: 250). Tietze sözlüğünde *çomar* “ bodur, bacaksız, kısaboylu; kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek veya katır; iri köpek, burunsuz koyun; çoban köpeği” kelimesine yer vermiş ancak kelimenin kökeni hakkında açıklamada bulunmamıştır (2002: 529).

Etimoloji sözlüklerinin genel görünüşüne bakıldığında kelimenin etimolojisine dair Gülensoy (2007: 250) **ço-m+ar* şeklinde, Şen (2011: 482) ise *ço-mur* > *ço-mar* şeklinde kısa izahta bulunmuşlardır.

Sonuç

Türkiye Türkçesinde kullanılan *çomar* kelimesi, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde görülmez. Ancak köken olarak kabul ettiğimiz *ço-* fiili anlam ve biçim yönüyle tarihî ve çağdaş Türk lehçeleriyle ilişkilendirilebilir. Köken bakımından *çomar* kelimesi, *çok* ve *çomak* ile ilişkilidir.

Kelimenin izahıyla ilgili iki görüşten hareketle şunları söylemek mümkündür:

Gülensoy kelimenin izahını; **ço-m+ar*, *ço-* fiil kökü üzerine *-m* fiilden isim yapım eki ve *+ar* isimden isim yapım ekinin getirilmesi ile yapmıştır. *ço-* fiilinin varlığı Zieme tarafından Eski Uygur Türkçesinde delillendirilmiştir. Kelimenin kökü bizce de *ço-*’tan gelmektedir. Ancak *-m* fiilden isim yapım eki konusunda gramer kitaplarına bakıldığında *-m*’nin bir defada veya bir hamlede yapılan işleri ifade ettiği ve soyut isimler yaptığı görölmektedir (Hacıeminoğlu, 2019: 25; Banguoğlu, 2007: 253; Timurtaş, 2012: 81). Karahanlı Türkçesindeki örnekleri şöyledir; *öl-ü-m* “ölüm, ölme” (KB 270), *ag-t-m* “yükselme, çıkma” (DLT-I, 75-8), *ye-m* “hayvan yiyeceği” (KB 975). Banguoğlu ise bu eke örnek olarak *içim*, *doyum*, *tadım*’ı verir (2007: 253). Örneklere bakıldığında *ço-m* için en yakın durum *ye-m* olur ancak *ço-m* kelimesi tek başına bir anlama sahip değildir. Fiilden isim yapım eki olan *-m*’nin soyut bir isim yapması gerekirken *çomar* kelimesinde bunu sağlamadığı görülür.

Şen’in çalışmasında *çomar* kelimesi açıklanırken dip not kısmında *tam-* “damlamak” fiiline getirilen *-mur* eki için *tam-mur* > *tamur* “damar” örneği verilerek *çomar* kelimesindeki ekin izahına çalışılmıştır (2011: 482).

Karahanlı döneminde *tamur* ve *tamar* kelimesi birlikte kullanılırken *çomar* kelimesi için yazılı metinlerde bu şekilde ikili kullanıma rastlamıyoruz. Ancak *Derleme Sözlüğü*’nde *çomar* kelimesinin *çomuk*, *çomu*, *çamuk* (DS III: 1267) şekillerinin varlığı bu etimolojik izahı güçlendirmektedir.

Bize göre de kelimenin etimolojik incelemesi *ço-mur* > *ço-mar* şeklindedir. *ço-* fiili üzerine gelen *-mur* “filden isim yapım eki”yle *çomar* kelimesi türetilmiş olmalıdır.

Kısaltmalar

- AT Naskali Gürsoy, Emine ve Muvaffak Duranlı (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları. Ankara.
- ATS Akdoğan, Yaşar (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*. Beşir Yayınevi. İstanbul.
- BT XI Tekin, Şinasi (1980). Maytrisimit Nom Bitig, Die uigurische Übersetzung eines Werkes der Buddhistischen Vaibhasika-Schule, 1. Teil Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen, Adademie der DDR. Zentralinstitut für alte Geschichte Archäologie. Berlin.
- DLT Kaşgarlı Mahmud (1939). *Divanu Lugati't-Türk*. (Çev. Besim Atalay). Cilt: I-II. Ankara.
- DS (1993). *Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara.
- ETŞ Arat, Reşid Rahmeti (1991). *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KP Hamilton Hamilton, James, R. (1998). *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası*. (Çev. Ece Korkut-İsmet Birkan). Simurg Yayınları. Ankara.
- KaB Həsən Bəy Hadi (2006). *Qaraçay Balkar – Azərbaycan Türkcəsi Sözlük*. Təbriz
- KB Yusuf Has Hacib (1947). *Kutadgu Bilig* (Yay. Reşid Rahmeti Arat). Cilt I. Ankara
- KS Yudahin, Konstantin Kuzmiç (2011). *Kırgız Sözlüğü* (çev. Abdullah Taymas). TDK Yayınları, Ankara.
- KTS (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü* (çev. Hasan Oraltay vd.). Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul.
- OTWF Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation A Functional Approach to the Lexicon Vol I-II*. TDK Yayınları. Ankara.
- SuvKaya Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*. TDK Yayınları. Ankara.
- TaS (1995). *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları. C.I- VII. Ankara Üniversitesi Basımevi. Ankara.
- TS (1998). *Türkçe Sözlük* (Haz. İsmail Parlatır vd.). I. Cilt. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
- TTS Ganiyev, Fuat ve diğerleri (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*, İnsan Yayınevi, Moskova-Kazan.
- Tüt Tekin, Talat ve diğerleri (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara.

Kaynakça

- BANGUOĞLU, Tahsin (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Cilt 1. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- RASÄNÄN, Martti (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.
- ŞEN, Serkan (2009). ““Çok” Sözcüğü Nereden Geliyor?”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 57/2: 107-111.
- ŞEN, Serkan (2011). “Kutadgu Bilig’de Çomak “Müslüman” Sözü Üzerine”. *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 479-483.
- ŞEN, Serkan (2019). “Eski Uygurca Dört Brahman Öyküsünden Bir Parça”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 47: 1-21.
- TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Cilt 1. İstanbul: Simurg.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2012). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: Kapı.
- ZIEME, Peter (1970). “Reviews: V. M. Nadelyaev [et alii] Drevnetjurkskij slovar”. *Central Asiatic Journal*, 14: 228-236.